

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

აღნიშნული სტატია დაიწერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

საქართველოში მცხოვრები ქურთი-იეზიდების რელიგიური აღმსარებლობა

იეზიდები წარმოადგენენ 40 მილიონიანი ქურთი ერის ნაწილს, რომელმაც შეძლო მრავალსაუკუნოვანი დევნა-შევიწროების პირობებში დღემდე მოეტანა საკუთარი თავდაპირველი, ქურთული რელიგიური სწავლება-იეზიდიზმი.

ქურთები მიეკუთვნებიან უძველესი არიელი ხალხის რიცხვს. ქურთები წინა აზიის ერთ-ერთი უძველესი ეთნოსია. სწორედ აქ დაფუძნდა და შემდგომი განვითარება ჰპოვა მდიდარმა არიულმა ცივილიზაციამ, რომელიც მოგვიანებით მსოფლიოს მრავალმა ხალხმა შეითვისა. ქურთი ეთნოსის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობდნენ ძველი მიდელის და ირანელი ტომები.

დიდი გადასახლებისა და ომების პერიოდში მრავალი ხალხი და ტომი გაქრა ისტორიის სარბიელიდან, მაგრამ ქურთებმა შეძლეს გადარჩენა და შეინარჩუნეს თავისი ეროვნული კულტურა, ენა, რელიგია, ყოფა და ტრადიციები.

VII-VIII საუკუნეებში არაბი დამპყრობლები, მათ კვალზე სპარსელები და თურქ-ოსმალები ძალისმიერი მეთოდებით ცდილობდნენ ქურთებს უარი ეთქვათ საკუთარ რელიგიაზე – იეზიდიზმზე და მიეღოთ მათთვის უცხო რელიგია – ისლამი. ქურთების ერთმა ნაწილმა არ ისურვა მაჰმადიანობის მიღება და მრავალი საუკუნის განმავლობაში გამირულად იბრძოდა წინაპართა აღმსარებლობის შესანარჩუნებლად [1, 4].

1514 წელს ქურთისტანი გაინაწილა თურქეთმა და ირანმა, ხოლო პირველი მსოფლიო ომის (1914-1918 წწ.) შემდეგ გაიყო ოთხ

სახელმწიფოს შორის (თურქეთი, ირანი, ერაყი და სირია). ამ დაყოფამ ქურთი ერი ჩაგრული უმცირესობის მდგომარეობაში ჩააყენა. XIX საუკუნეში ქურთების ნაწილმა რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღო.

ქურთები 13 საუკუნის განმავლობაში იმყოფებიან მტრულ-აგრესიულ გარემოცვაში და განიცდიან დისკრიმინაციას. მასობრივი განადგურება ქურთ-იეზიდებმა განიცადეს ოსმალთა მხრიდან იმის გამო, რომ მათ უარი განაცხადეს ისლამის მიღებასა და 1915 წელს სომეხი მოსახლეობის გენოციდში მონაწილეობაზე. ამის გამო მრავალი იეზიდი დაიღუპა. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ ოსმალთა მხრიდან ქურთების გენოციდიც მაშინ განხორციელდა. ქურთი-იეზიდები რუსეთის იმპერიის საზღვრებს მოაწყდნენ. ძირითადად მათი განსახლება სომხეთსა და საქართველოში განხორციელდა [2, 64]. საერთოდ, ქურთების ძირითადი მასა საქართველოში პირველი რესპუბლიკის პერიოდში დასახლდა – 1918-1920 წლებში [3, 102].

ამდენად, ვანისა და ყარსის მხარის, ბაიაზიდის, სურმალისა და ოსმალეთის იმპერიის სხვა რაიონებიდან იეზიდები აღმოჩნდნენ ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე. ვანის ვილაიეთში იეზიდების, სომხებისა და აისორების მიტოვებულ სოფლებში დამკვიდრდნენ ქურთი-მაჰმადიანების ტომები, რომლებიც დაეპატრონენ ლტოლვილთა სახლებსა და ქონებას [1, 4].

ოსმალეთიდან წამოსვლამდე ზოგიერთ დასახლებულ პუნქტში იეზიდების ტომი ზ უ კ რ ი კარგ ურთიერთობაში იყო ქურთ-მაჰმადიანებთან. მაგალითად, სოფელ ს ა ი დ ა ბ ა ლ შ ი იეზიდების ტომი მ ა ნ დ ა ს ო რ ი და ისლამის აღმსარებელი ტომი შ ა მ ს ი ქ ი მეგობრულად ცხოვრობდნენ. იეზიდი და მაჰმადიანი ქურთები კეთილად იყვნენ განწყობილი ერთმანეთთან. ესწრებოდნენ ერთმანეთის რელიგიურ დღესასწაულებს, მიცვალებულის დაკრძალვას. მათ შორის ყოველთვის იყო კეთილმეზობლური ურთიერთობა, ვიდრე არ ჩაერია მესამე ძალა [2, 14].

ქურთები გენეტიკურად არ ჰგვანან არც ირანელებს, არც არაბებს და არც თურქებს, რომელთა გარემოში საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობენ. ქურთების უმრავლესობას ლურჯი თვალები და ღია ფერის თმები აქვს. მათი ქალები გამოირჩევიან სილამაზით, ხოლო მამაკაცები მეომრული თვისებებით [2, 15].

აი, როგორ ახასიათებს აჭარაში მცხოვრებ ქურთებს თედო სახოკია: „ტანად საშუალოზე ნაკლები არიან, ხმელნი, შავგვრემანნი,

სახის სწორნაკვეთებიანნი, მკვირცხლნი და შემმართველნი, ამათი ქალებიც საკმაო სილამაზისანი არიან: შავგვრემანნი, შავთვალნარბნი, ბროლის მსგავს და მიჯრით მიწყობილ კბილებიანი. აჭარლების ქალებივით კარგამოკეტილში არა ცხოვრობენ: ამათ გაცილებით მეტი თავსუფლება აქვთ“ [4, 272].

საქართველოში, კერძოდ მესხეთში, ცალკეული ქურთული მომთაბარე ტომები XVI საუკუნეში გაჩნდა [5, 575-576]. XVIII საუკუნის 60-იანი წლებიდან ქართლ-კახეთის სამეფოს გაერთიანებისა და გაძლიერების კვალდაკვალ თბილისში ჩამოდიოდნენ ქურთი-იეზიდების დელეგაციები [6, 380], რომლებიც იმედოვნებდნენ ოსმალეთში განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროს ერეკლე მეორის მხარდაჭერას. 1770 წელს ერეკლესთან ურთიერთობა დაამყარა ქურთების ტომის ბელადმა ჩობან-ალამ. მიმონერიდან ირკვევა, რომ ქურთები 20 ათასი მეომრით მონაწილეობას მიიღებდნენ ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართლ-კახეთის მეფის წინამძღოლობით, რაც ტოტლებენის ავანტიურამ ჩაშალა. დოკუმენტური წყაროებიდან ირკვევა, რომ უკვე ამ პერიოდში შეიმჩნევა აღმოსავლეთ საქართველოში ქურთებისა და აისორების ჩამოსახლება [7, 29].

ჩობან-ალას წერილზე მეფე ერეკლე ასეთ შენიშვნას აკეთებს: „ეს ჩობან-ოღლი, გვარად იეზიდი, არც ქრისტიანია და არც მუსულმანი. უფრო მეტად ქრისტიანების მხარეზეა და მუსულმანების მტერია [7, 22, სქოლიო 49].“

ქურთები თბილისში გამოჩნდნენ XIX საუკუნის II ნახევარში. პირველად ერთი ქურთი, როგორც თბილისის მცხოვრები, დაფიქსირებულია 1876 წელს [8, 29], 1886 წელს – 3, 1899 წელს 404 ქურთია აღწერილი [8, 40].

XX საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოში ქურთების რაოდენობა 10217 სულს უდრიდა [9, 63]. ამავე პერიოდში ქურთი-იეზიდები 1, 5 ათას კაცს ითვლიდნენ [10, 139].

1926 წლის აღწერით, თბილისში ცხოვრობდა 458 ქურთი, მათგან 258 მამაკაცი და 200 ქალი. ამავე აღწერით თბილისში იეზიდი იყო 2044 სული, აქედან 1157 მამაკაცი და 887 ქალი [11, 91]. იგივე აღწერის მიხედვით აფხაზეთში ცხოვრობდა 22, აჭარაში – 3295 და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“ – 1 ქურთი [12, 20].

1926 წელს თურქეთიდან ქურთების საკმაოდ დიდი რაოდენობა ცდილობდა სამხრეთ კავკასიაში შემოსვლას. ხელისუფლება საც-

ხოვრებელი ტერიტორიის სიმცირის გამო შეუძლებლად თვლიდა ქურთების ტომის – ბ რ უ კ ი ს მიღებას უახლოესი წლების მანძილზე [13, 2]. თუმცა იმავე წლის ნოემბერში თურქეთიდან ლტოლვილ ქურთებს უფლება მიეცათ დასახლებულიყვნენ სამხრეთ კავკასიაში, რისთვისაც სარეზერვო ფონდიდან გამოიყო 100 ათასი მანეთი [13, 31].

1930 წლის მონაცემებით ქურთების დიდი ნაწილი ცხოვრობდა თბილისში, მცირე – სოფლად, ძირითადად კახეთში. თბილისში ქურთები ცხოვრობდნენ კომპაქტურად, უბნებად, ხარფუხის გაგრძელებაზე – ორთაჭალაში, ბერძნების უბნის გვერდით, ასევე გაფანტულად – საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში [10, 139].

30-იანი წლების მეორე ნახევარში ქურთი-იეზიდები ისევე გახდნენ რეპრესიების ობიექტი, როგორც ქურთი მაჰმადიანები საქართველოს დანარჩენ მოსახლეობასთან ერთად. ოფოციალური საბჭოთა რეჟიმი ლტოლვილ იეზიდებს დიდი ხნის განმავლობაში (XX საუკუნის 30-40-იანი წლები) თურქეთის ქვეშევრდომებად თვლიდა. მრავალ იეზიდს მოწმობაში ასეც ეწერა: თურქეთის ქვეშევრდომი. რეპრესიების პერიოდში, კერძოდ 1937 წელს იეზიდების უმრავლესობას შესთავაზეს აეღოთ საბჭოთა პასპორტები. უარის შემთხვევაში მათ ემუქრებოდათ დეპორტაცია უკან, თურქეთში. ამ მიზნით მრავალი იეზიდი თავისი ოჯახით გაასახლეს შუა აზიასა და ყაზახეთში [2, 20].

ომის შემდგომ პერიოდში, განსაკუთრებით 50-60-იან წლებში სამუშაოს ძიებნელი მრავალი იეზიდი საცხოვრებლად გადმოვიდა სომხეთიდან საქართველოში. ჩამოსახლდნენ ცალკეული ოჯახები, ხოლო ზოგ შემთხვევაში მთელი გვარებიც. ისინი დასახლდნენ საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფლებში, როგორცაა ბათუმი, ოზურგეთი, ქობულეთი, თელავი, გურჯაანი, წნორი, თიანეთი, რუსთავი, გარდაბანი, მცხეთა, მანგლისი და სხვ. იეზიდების ძირითადმა მასამ საცხოვრებლად მაინც თბილისი ირჩია [2, 19].

საქართველოში მცხოვრები იეზიდები ლაპარაკობენ ქურთული ენის ჩრდილოეთ დიალექტზე – კ უ რ მ ა ნ ჯ ი ზ ე. მათ ენაზე სიტყვა ტომი გამოიხატება ტერმინით „კ ა ბ ი ლ ი“ და „ბ ა რ – ა კ“ – ი. გვარი გამოითქმის სიტყვით „ბარ“ ან „მალ“ (ოჯახი) [2, 25].

1930 წლის მონაცემებით, უკვე იხსენიებიან ცალკე ქურთები და ცალკე იეზიდები. საქმე იმაშია, რომ ეთნონიმი ქურთი შეინარჩუნა იმ ნაწილმა ვინც ისლამს აღიარებს, ხოლო ეროვნული რელიგიის მიმდევრები თვითსახელწოდებად იეზიდს ასახელებენ. მათ

რელიგია ეროვნებასთან გააიგივეს. ამიტომ, ტრადიციული რელიგიის მიმდევარი ამბობს, რომ ქურთი კი არა – იეზიდია.

მსოფლიო ცივილიზაციის ისტორიაში იეზიდების რელიგიური სწავლების ადგილი და მნიშვნელობა, მისი გავლენა სხვა რელიგიებზე ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი. აღნიშნული აღმსარებლობა ჩაისახა უძველეს პერიოდში, არიელი ხალხის ძველი ვედური გადმოცემების მიხედვით. მათი რელიგია სინკრეტულია, ახლოს დგას ძველ ირანულ სარწმულებასთან – ზოროასტრიზმთან. იეზიდები დღემდე თაყვანს სცემენ ციურ მნათობებს: მზეს (შ ა მ ს ი), მთვარეს (ფ ა რ ხ ი), ცისკრის ვარსკვლავს, ხოლო მინაზე – ცეცხლს [2, 16]. აღიარებენ ერთიან ღმერთს და თაყვანს სცემენ მთავარანგელოზს – მ ა ლ ა ქ ე ა უ ს ს, რომელიც წარმოდგენილი ჰყავთ ფარშევანგის სახით [14, 80].

მოგვიანებით მათ რელიგიაში აისახა იუდაიზმის, ქრისტიანობისა და ისლამის ელემენტები. იეზიდური რელიგიის კლასიკური სახით ჩამოყალიბების ფუძემდებლად ითვლება XII საუკუნის მოღვაწე შეიხი ა დ ი, რომელსაც იეზიდები თავიანთ წინასწარმეტყველად მიიჩნევენ. ქურთი-იეზიდების ერთადერთი საკულტო ნაგებობა შეიხ ადის ტაძარი და მისი საფლავია, რომელიც მდებარეობს ერაყში, კერძოდ ლ ა ლ ე შ ი.

იეზიდები იყოფიან საერო (მიურიდები) და სასულიერო (თარიყები-რუჰანი) კასტად. სასულიერო კასტა შედგება მაღალი წოდების (ემირი, შეიხი, ფირი) და დაბალი წოდებისაგან (ყავალი). ცნობები მათი საზოგადოებრივი წყობისა და რელიგიის შესახებ გადმოცემულია მათსავე რელიგიურ წიგნებში: „გამოცხადების წიგნი“ („ქითაბი“, „ჯილვა“), „შავი წიგნი“ („მასხავი რაში“), რომლებიც საიდუმლო შრიფტითაა დაწერილი [14, 80].

წერილობითი სწავლების თანახმად იეზიდებში ნათესაობა განისაზღვრება არა მარტო სისხლისმიერი კავშირებით, არამედ, საერთო წინაპრის, გვარისა და ტომის მფარველი ღმერთი – ტოტემის თაყვანისცემით. აქედან გამომდინარე იეზიდები ამტკიცებენ, რომ „აღამიანები, რომლებიც თაყვანს სცემენ ერთსა და იმავე ღმერთს, ითვლებიან ნათესავებად“ [2, 22].

ბოლოს უნდა ითქვას, რომ საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა შორის ქურთები ებრაელების მსგავსად, ის ხალხია, ვისაც თითქმის არასოდეს ჰქონია ქართველებთან დაპირისპირება და ჩვენი ქვეყნის ფირვარამი და სიხარული გაუზიარებია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Караме Анкоси, Езиды ванского вилайета Османской империи турции, Тбилиси, 2008.
2. Караме Анкосი, Племена Курдов-Езидов на южном Кавказе и в Германии, Тбилиси, 2004.
3. ა. სონღულაშვილი, ნარკვევები საქართველოს უახლესი ისტორიიდან, თბილისი, 2001.
4. თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი, 1985.
5. ლ. ფაშაევა, ქურთები, ქსე, ტ. 10, თბილისი, 1986.
6. თბილისის ისტორია, ტ. 1, თბილისი, 1990.
7. В. Мачарадзе, Грузинские документы по истории грузино-курдского-ассирийского-русского взаимоотношений (60-70-е гг. XVIII века), Тбилиси, 1989.
8. Ю. Д. Анчабадзе, Н. Г. Волкова, Старый Тбилиси., 1990.
9. შ. ნოზაძე, საქართველოს კუ მოღვაწეობა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დამკვიდრებისათვის, თბილისი, 1987.
10. ზ. შენგელია, ქ. თბილისის მოსახლეობის ეთნოკონფესიონალური სტრუქტურა XIX საუკუნეში, ჟურნ. „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1997, №1-4.
11. შ. კაკურია, ქ. თბილისის მოსახლეობა 1803-1970 წწ. თბილისი, 1979.
12. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 295, ანან. 1, საქ. №362.
13. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 617, ანან. 2, საქ. №431.
14. ლ. ფაშაევა, იეზიდები, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 5, თბილისი, 1980.

Avtandil Songulashvili

*Doctor of Historical Sciencies, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Ivane Javakhishvili Institute of History and
Ethnology, the Head of Department of the
Modern and Contemporary History*

Religious Affiliation of Kurd-Yezidis Living in Georgia

Summary

Kurds belong to the oldest Ariel people, separate tribes appeared on the territory of Georgia in the XVI century. In the 70s of XVI century there was settled the small group in Kartl-Kakheti. They quantity was raised in XIX-XX centuries.

According to the religion Kurds are divided into Muslims and Yezidis. Traditional religious followers Yezidis made religion self-name. They adore the sun, the moon, stars and fire. There is only one worship temple for Kurds in Iraq which is named after Sheikh Adis . They have religious books written with secret font.